

Hivatkozás távoli hozzáférésű HTML-dokumentumokra

Az elektronikus dokumentumokra való hivatkozás nemzetközi szabványa közel öt éve létezik. A hagyományos dokumentumokra vonatkozóan pedig a magyar nemzeti szabvány is megjelent 1990-ben. Előírásaik viszonylag egyszerűek, de a távoli hozzáférésű elektronikus HTML-dokumentumok esetén a szokásosnál nehezebb problémák merülnek föl, hiszen ezeknek a dokumentumoknak az impresszuma rendkívül hiányos. Részletesebben foglalkozunk a használati (nem hagyományos: szórakoztató, tájékoztató, kereskedelmi, testületi, személyes) HTML-dokumentumok kérdéskörével. Egyre több a hivatkozás a távoli hozzáférésű elektronikus dokumentumokra. A nemzetközi szabványt követve számos példát ismertetünk. Ideje kidolgozni a magyar szabványt is. Ez mind a tudományos igényű szerzők, mind a szerkesztők, nem utolsósorban pedig az igényes olvasók érdeke.

Terminológia

Távoli hozzáférésű forrásokon azokat az elektronikus (digitális) dokumentumokat¹ értjük, melyek hálózaton keresztül érhetők el. Adott könyvtár nézőpontjából távoli hozzáférésű a dokumentum, ha nem szerepel az állományban, de feldolgozták, és a könyvtárban tárolt másodlagos információk (újabbán metaadatok, mint például azonosító, vagy kulcsszavak, vagy teljes dokumentumleírás) alapján hozzáférhető. Adott publikáció szempontjából távoli hozzáférésű a dokumentum, ha a szerző úgy hivatkozik a dokumentumra, mint amelyhez hálózaton keresztül fér(het)et hozzá.

A távoli hozzáférésű források egyre nagyobb része a http kommunikációs szabályok alapján elérhető dokumentum. Közöttük ma szinte kizárólagos szerepe van a HTML-formátum szerinti szerkesztű dokumentumoknak², noha elképzelhető, hogy a jövőben a http-n belül más (például xml) szerkesztű dokumentumok is el fognak terjedni. A többi kommunikációs protokoll és szabály (például gopher-, telnet-, ftp-dokumentum, elektronikus levél) szerint elérhető távoli hozzáférésű források bibliográfiai és hivatkozási szempontból kisebb jelentősége miatt a továbbiakban csak a HTML-dokumentumokkal foglalkozunk.

Ezeket a forrásokat joggal nevezik állományoknak is, lévén mindegyik számítógéppel kezelt fájl. Közleményünkben azonban kizárólag dokumentációs–könyvtári szempontból tárgyalunk róluk, a hangsúly nem a kezelésmódjukon, hanem azon

van, hogy hordozón rögzített adatokat tartalmaznak, azaz dokumentumok; legfeljebb nem papír vagy mágneslemez a hordozójuk. Ezért beszélünk e forrásokkal kapcsolatban HTML-, gopher- stb. dokumentumokról³.

Nemcsak elektronikus, hanem hagyományos dokumentumok is lehetnek az adott könyvtár szempontjából távoli hozzáférésűek, ha a könyvtár rendelkezik valamilyen formában a rájuk vonatkozó másodlagos információkkal, de a vonatkozó elsődleges dokumentumok nem tartoznak az állományába. Sem dokumentumleírasi, sem hivatkozási szempontból témánk tekintetében ennek nincs különösebb jelentősége, a szabványosítás – és az adatcsere formátuma [9], [10] – ezen a területen viszonylag régen megoldott. A probléma ma a távoli hozzáférésű elektronikus dokumentumok szabványos bibliográfiai leírása mellett a rájuk való hivatkozás, mivel a korábban készült hivatkozási szabvány készítésekor ezekre még nem gondoltak. A hagyományos forrásokra részletesen hivatkoznak a szerzők, és a szerkesztőségekben is megkövetelik az igényes hivatkozási formát, noha a szabvány ismeretének hiányában még ezekben a „klasszikus” esetekben is meglehetősen különbözőek a szerkesztőségi előírások. A távoli hozzáférésű dokumentumok esetén a helyzet ennél sokkal kaotikusabb. A közlemények jelentős része tartalmaz már rájuk való hivatkozásokat, néha rendkívül sokat. E hivatkozások azonban nagyon szegényesek, többnyire megalégszenek bennük az URL közlésével.

Szabványok

Három olyan szabvány áll rendelkezésre, melynek alapján a hivatkozások dolgában tájékozódni lehet:

- Az ISO 690–2 ([2], [4]) nemzetközi szinten szabályozza az elektronikus, és értelemszerűen a távoli hozzáférésű dokumentumokra való hivatkozást. Ezzel a szabvánnyal számos közlemény is foglalkozik, például [1], [6].
- Az elektronikus dokumentumok bibliográfiai leírását szabályozó *ISBD(ER)* [3] mind terminológiai szempontból, mind pedig számos részletkérdés vonatkozásában fontos támpontot kínál. E könyvtári szabályzat alapján használjuk például a „távoli hozzáférés” fogalmát a hivatkozás tárgyalásában. (Magyar nemzeti változata rövidesen megjelenik.)
- Az *MSZ ISO 690* [7] „még csak” a hagyományos dokumentumokra való hivatkozást szabályozza, de magyar szabvány, és ebben a minőségében nem hagyható figyelmen kívül az ISO 690–2 várható hazai adaptálásakor, melyet ez a közlemény is igyekszik előkészíteni.

Előzmények

E lap hasábjain megjelent korábban olyan közlemény [8], amelyben az elektronikus dokumentumokra való hivatkozással foglalkozva

- meg sem említik, hogy a fenti szabványok léteznek;
- olyan javaslatokat tárnak a szakmai közvélemény elé, amelyek nemcsak a meglévő szabványokkal nincsenek összhangban, hanem a bibliográfiai és hivatkozási célú leírások történetileg kialakult, sorfolytonos szerkezetétől, valamint az elválasztójelek alkalmazásának alapelveitől idegenek, és nem is arra vonatkoznak, mint amit a közlemény címe ígért.

A bibliográfiai és hivatkozási célú leírások történetileg kialakult sorfolytonos szerkezete nem véletlen. Irántuk máig azt a nagyon is gyakorlatias követelményt támasztják, hogy tömörek legyenek, és kis helyen férjenek el. Nem akármilyen igény hozta létre a sorfolytonos megjelenítést: ez minden könyvkiadó és lapszerkesztő alapvető gazdasági érdeke. A gazdaságos megjelenítés követelménye még online körülmények között sem veszítette el az érvényességét. Csak utalunk rá, hogy a legtöbb kereskedelmi célú indexelő szolgáltatásban (mint a magyar AltaVista kereső és a Heuréka, a külföldi AltaVista és a Northern Light), mind pedig az internetkatalógusokban (mint a magyar AltaVista katalógus és a Hudir, a külföldi Yahoo!) lényegében sorfolytonos találati leírásokat alkalmaznak, hogy a képernyőn gazdaságosan jelenhessenek

meg az eredmények. Ez a követelmény kényszerítette kezdettől fogva a bibliográfusokat, szabványalkotókat és szerzőket a sorfolytonos leírási és hivatkozási formátumok alkalmazására. Ez érvényesül maradéktalanul a vonatkozó szabványokban jelenleg is.

A számítástechnika színre lépése óta hozzá nem értésből fakadó törekvés, hogy „meghaladják” a bibliográfiai leírásnak eme „pont–pont–veszszöcske” gyakorlatát. Ez a helyzet teljes félreismerésén alapul. A sorfolytonos megjelenítés nem kövület, amely túlélte önmagát, hanem meghatározott, ma is eleven szükséglet terméke. A szükségletek természetesen különbözőek, és vannak körülmények, amikor a tördelt vagy táblázatos megjelenítés az előnyös. Éppen a számítástechnika révén vált lehetővé, hogy ezzel a különbözőséggel számot lehessen vetni: a jól kialakított adatbázis-kezelő rendszerekben semmi akadály, hogy a mindenkor igények szerint opcionálisan választhasson a felhasználó a gazdaságosan elhelyezhető szabványos (sorfolytonos), vagy a jól áttekinthető táblázatos (tördelt) megjelenítés között. Mindenesetre hivatkozást sorfolytonosan szokás megjeleníteni.

Az említett közleményben a főcím és az egyéb címadatok közötti elválasztásra olyan jelölést (pont gondolatjel) javasolnak, amely hivatkozásokban eleve nem használatos, másrészt – ami még fontosabb – az összes bibliográfiai szabványban *kizárólag adatcsoportok* (és nem adatelemek) között írnak elő. Ugyancsak nem szokás a hivatkozási formátumon belül teljes és rövidített formát megkülönböztetni, mivel ennek csak a bibliográfiai leírások esetén van igazán értelme.

A közleményben következetesen csak az erősen tördelt megjelenítési formátumot javasolták. Ez – különösen hivatkozási célú leírások esetén – teljesen alkalmazhatatlan. Csak bele kell pillantani ugyanannak a lapnak bármelyik más, elektronikus forrásokra⁴ hivatkozó publikációjába: tördelt formájú hivatkozásokat senkinek esze ágában sincs alkalmazni.

Az említett közleményben úgy állítják be, mint ha a két eddig „leginkább kimunkált formátum” is (amely az ISO 690–2 megjelenése következtében aligha marad változatlan) a részben tördelt kivitelt részesítené előnyben, és ennek megfelelően láthatók a közleményben MLA és APA formátumpéldák. De ha valaki megnézi az MLA és APA honlapjait (akár a belőlük kiinduló többi alkalmazást) és az ott közölt példákat, megállapíthatja, hogy bennük kizárólag a teljesen sorfolytonos formátum érvényesül.

Az említett közlemény a „hogyan hivatkozzunk az elektronikus forrásokra” címet viseli. Szakmai közlemény címétől elvárható, hogy pontos legyen.

Nem minden elektronikus dokumentum távoli hozzáférésű. A cím alapján azt is gondolhatnók, hogy például a CD-ROM dokumentumokról is szó esik a cikkben, hiszen azok is elektronikusak. De nem; a cikk – címével ellentétben – csak a *távoli hozzáférésű* elektronikus dokumentumokról szól.

Mindezek miatt szükségesnek éreztük, hogy a kérdésre visszatérjünk. Elsősorban az a célunk, hogy felhívjuk a figyelmet arra: vannak a tárgykörben szabványok, és az ISO 690 kivételével interneten is elérhetők. Nem foglalkozunk minden elektronikus dokumentumra való hivatkozással, hanem csak a távoli hozzáférésű HTML-dokumentumokéval, és ezeken belül is elsősorban a nem hagyományos jellegű, hiányos vagy nehezen megállapítható impresszummal rendelkező esetekkel, mivel igazi kihívást jelent a rájuk való hivatkozás.

HTML-dokumentumok hivatkozási formátumai

„Hagyományos” HTML-dokumentumok

A HTML-dokumentumok kisebb része a legjelentősebb hagyományos dokumentumtípusokra emlékeztet: bennük a monografikus vagy az időszaki, illetve a gazda-⁵ vagy a részdokumentum jelleg világosan felismerhető. Többnyire tartalmazák a formai feltáráshoz szükséges fontosabb adatokat (van impresszumuk), olykor nyomtatott formában is léteznek. Tipológiailag azt mondhatjuk róluk, hogy ezek a „hagyományos” HTML-dokumentumok a könyvek, időszaki kiadványok és cikkek távoli hozzáférésű elektronikus megfelelői.

Szabványokban elsősorban ezeket szerepeltetik példaként, mert minden bibliográfiai adatelem, illetve hivatkozási adat jól, egyértelműen reprezentálható a hivatkozási leírásukban.

Egyedi mű

Az ISO 690–2 előírásai szerint a következő általános hivatkozási formátum adódik (a szóközt aláhúzással jelöltük, a feltételesen kötelező adatelemek félkövéren szerepelnek):

Elsődleges szerzőség: Cím [Adathordozó típusa].
Másodlagos szerzőség. Kiadás. Megjelenési hely.
Kiadó. Megjelenési dátum. (Frissítés⁶ dátuma)
[Hivatkozás dátuma]. Sorozat. Megjegyzés. <URL>⁷
Szabványos azonosítószám

Például: Az eredetileg 1947-ben a Benzinger Bros kiadásában megjelent könyvet a Calvin College-beli Christian Classics Ethereal Library adta közre digitálisan, a Wheaton College biztosította a

szervert és a CCEL virtuális könyvtár működését. A megjelenési dátum nem állapítható meg.

St. Thomas Aquinas: Summa Theologica [online]. Wheaton : Christian Classic Ethereal Library. (1999.05.27.) [2000.07.01.] Nyomtatott forma: Benzinger Bros, 1947. <<http://ccel.org/a/aquinas/summa>>

Például: A Dublin Core metaadatelemek szabványajánlásának van szerzősége, azonban mind a megjelenés helye, mind a kiadó csak következtetéssel állapítható meg, a szövegből ugyanis kiderül, hogy az Internet Engineering Task Force munkadokumentuma.

Kunze, J.: Encoding Dublin Core metadata in HTML [online]. Internet-Draft (Informational), 15. September 1999, expires 15 March 2000. San Francisco : IETF. (1999.05.25.) [2000.07.01.] <<http://www.ietf.org/internet-drafts/draft-kunze-dcHTML-02.txt>>

Például: A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja egyedi mű. Megjelenési helye nincs feltüntetve, de megállapítható, hogy kiadója a hozzáférés időpontjában az Országos Széchényi Könyvtár, indulási éve a könyvtár irattári dokumentumai alapján 1995.

Magyar Elektronikus Könyvtár [online]. Budapest : OSZK, 1995. [2000.07.01.] <<http://www.mek.iif.hu>>

Mű része, ha nem önálló dokumentum

A szabványos hivatkozási formátum:

Gazdadokumentum elsődleges szerzősége. Gazdadokumentum címe [Adathordozó típusa].
Gazdadokumentum másodlagos szerzősége. Kiadás.
Megjelenési hely. Kiadó. Megjelenési dátum. (Frissítés dátuma) [Hivatkozás dátuma] Fejezet. Részdokumentum címe. Számozás a gazdadokumentumon belül. Hely a gazdadokumentumon belül. Megjegyzés. <URL>
Szabványos azonosítószám

Például: Babits „Talán a vízözön...” című verse a Magyar Elektronikus Könyvtár alapján idézhető, a „Babits Mihály összegyűjtött versei” MEK-cím, azon belül az 5. rész alatt. Eredetileg az „Újabb versek” című kötetben jelent meg (a MEK-ben ennek alapján is megtalálható, de ezúttal nem ezt az útvonalat követtük). A kiadó és a megjelenési dátum (azaz, hogy mikor került a MEK-be) nem állapítható meg.

Babits Mihály összegyűjtött versei [online]. Budapest : OSZK. [2000.07.01.]. 5. rész. Talán a vízözön <<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/magyar/babits/osszes/babits.05>>

Mű része, na önálló dokumentum

A szabványos hivatkozási formátum:

Elsődleges szerzőség: Cím. In: Gazdadokumentum elsődleges szerzősége: Gazdadokumentum címe [Adathordozó típusa]. Kiadás. Megjelenési hely. Kiadó. Megjelenési dátum. (Frissítés dátuma)

[Hivatkozás dátuma]_ Számozás
a gazdadokumentumon belül._ Hely a
gazzadokumentumon belül._ Megjegyzés._
<URL>_ Szabványos azonosítószám

Például: A „Britannia. Your tour & travel guides to the British isles” honlapról a „British history”, azon belül a „Resources” felirat alatti „Glossary of terms” kapcsolókon keresztül érhető el a „The Britannia lexikon”, melyben például a „C” kapcsoló alatt megnézhető, mit értettek a középkorban a „Cinq (five) port” [öt kikötő] fogalmán. Valójában nem bejegyzett, ismert lexikonról van szó, hanem utazási iroda színvonalas szolgáltatásáról, ezért a lexikonra nem egyedi műként, hanem célszerű önálló részműként hivatkozni, hogy származása kiderüljön. A kiadási hely nem állapítható meg. A honlapot szinte naponként frissítik. A honlapról kiindulva a lexikon „C” betűjénél ugyan megállapítható a pontos URL (<<http://britannia.com/history/resource/c.HTML>>), de ha ezt adjuk meg, olykor csak a kezdő honlap jelenik meg, melynek elérési helye <<http://britannia.com/index.HTML>>.

Britannia lexicon. In: Britannia. Your tour & travel guides to the British isles [online]. Britannia Tours. (1999.02.10.) [2000.07.01.] British history. Resources. Glossary of terms. <<http://britannia.com/history/resource/c.HTML>>

Például: Az alábbi szótár vállalati honlapról érhető el.

Angol–magyar informatikai szótár. In: Scriptum Kiadó honlapja [online]. Szeged : Scriptum Kiadó Rt., 1998. (1998.12.29.) [2000.07.01.]. A Scriptum honlapjáról érhető el a „Magyar szókincstár” c. dokumentum is. <<http://www.scriptum.hu/gibweb>>

Például: A tanulmányt, amely korábban nyomtatott formában megjelent, internet-főiskola ajánlott irodalmaként építették be a dinamikus egyetemi tananyagba.

Szakadát István: Xanadu. In: Uniworld. A virtual university [online]. Uniworld Közhasznú Egyesület, 1999. (1999.09.16.) [2000.07.01.]. Az „Internet gyakorlata és filozófiája” c.kurzus „Hálózott tudás” c. témájának „hypertext” csatolón⁸ keresztül is elérhető ajánlott irodalma <<http://www.uniworld.hu/netskills/tudas/HTML/Xanadu.htm>>

Elektronikus folyóirat

A szabványos hivatkozási formátum:

Cím_[Adathordozó típusa]_Kiadás_ Megjelenési hely_ _Kiadó_ Megjelenési dátum_ [Hivatkozás dátuma]_ Sorozat_ Megjegyzés_ <URL> ISSN

Például: A folyóirat 1999-ben indult, megjelenési helyét nem tüntették föl.

INCO. Első magyar internetes folyóirat az információs korról [online]. Budapest : Harmadik Évezred Alapítvány Stratégiakutató Intézet, 1999–. [2000.07.01.] <<http://www.inco.hu/>>

Például: Ha az elektronikus folyóiratnak van hagyományos változata, a megjegyzésben lehet rá utalni.

Catholic World. In: Making of America [online]. 1996–. [2000.07.01.] Eredeti: Catholic World, 1865–1901. <http://moa.umdl.umich.edu/moa/moa_browse.HTML>

Elektronikus folyóiratcikk

A szabványos hivatkozási formátum:

Elsődleges szerzőség_ Cím_ In_ Folyóirat címe_ [Adathordozó típusa]_Kiadás_ Keltezési/számozási adatok_ (Frissítés dátuma) [Hivatkozás dátuma]_ Hely a gazdadokumentumon belül_ Megjegyzés_ <URL>_ ISSN

Például: Az előbb idézett INCO című folyóiratban az egyik cikk és további külföldi példa:

Nyíri Kristóf: Információs társadalom és nemzeti kultúra. In: INCO [online]. 1. évf. 1999. 1. sz. [2000.07.01.] <<http://www.inco.hu>>

Brake, David: Lost in Cyberspace. In: New Scientist. 28 June, 1997. (1997.06.) [2000.07.01.] <<http://www.newscientist.com/keysites/networld/lost.HTML>>

Például: Ha a cikknek van hagyományos változata, a megjegyzésben lehet rá utalni.

Philosophy of conversion. In: Catholic World [online]. 22. issue, 4. vol. Jan. 1867. 1996. [2000.07.01.] p. 459–471. Eredeti: Catholic World. A cikk PDF formátumban letölthető. <<http://moa.umdl.umich.edu/cgi-bin/moa/sgml/moa-idx?notisid=BAC8387-1407CATH-66>>

Használati HTML-dokumentumok

Tipológia

Az eredendően tartalomszolgáltatási célokra készült HTML-dokumentumok lényegében a hagyományos használati dokumentumok távoli hozzáférésű, elektronikus változatai.

Hagyományos használati dokumentumok a plakátok, vállalati dokumentumok (beszámoló, tervek, évkönyvek, mérlegek, kutatási jelentések stb.), igazgatási (közlemények, előírások) és oktatási dokumentumok (tanrendek, módszertanok), szabadalmak, szabványok, műleírások, használati utasítások, menetrendek, telefonkönyvek, továbbá az aprónyomtatványok (röplapok, színlapok, broszúrák, prospektusok, szentképek, jegyek, címkék, stb.). Ezek a dokumentumok mindig mostohagyermekei voltak a bibliográfiáknak és a hivatkozásoknak.

Az igazi problémát az eredendően tartalomszolgáltatási célra készült használati HTML-dokumentumok okozzák. Túlnyomórészt kereskedelmi, közérdekű vagy ismeretterjesztő/tájékoztató célból készülnek, de előfordulnak köztük tudományos célú HTML-dokumentumok is. Az utóbbi fejlemény újdonság, és azzal függ össze, hogy az interneten

rendkívül könnyű publikálni. Ez a szakembereket is vonzza, nem csak a kereskedőket.

Az elektronikus könyvekhez, folyóiratokhoz, tanulmányokhoz képest az internetes használati dokumentumok HTML-oldalai⁹ a lehető legváltozatosabbak – és ami az impresszumukat illeti, a lehető „legadathiányosabbak”.

Egy részük személyről (személyi honlapok) vagy testületről (közintézmény, egyetem, szervezet, egyesület, bizottság, vállalat stb.) tájékoztat. Az utóbbiak a hagyományos vállalati dokumentumokkal társíthatóak, az előbbiekre a nyomtatott dokumentumok világában nincs példa. Jelentős részük az idegenforgalmi tájékoztatókra, prospektusokra, röplapokra, sőt olykor a plakátokra emlékeztet, az igazi hirdetésekről, kereskedelmi ajánlatokról nem is beszélve. A programfüzetek és programajánlatok, menetrendek, módszertani kiadványok, tanrendek, telefonkönyvek, cím-, cég-, név- és egyéb jegyzékek hovatovább az internet legkeresettebb dokumentumai lesznek. Sok az értékes adatot, kulturálisan, olykor szakmailag is fontos információt tartalmazó HTML-dokumentum. Jelentőségük sokkal nagyobb, mint a hasonszórú nem elektronikus használati dokumentumoké: nemcsak azért, mert olcsó előállíthatóságuk következtében gazdagabb a tartalmuk, hanem mert sokkal több érdeklődő botlik beléjük.

Hangsúlyozzuk, hogy ezek a HTML-dokumentumok egyáltalán nem afféle elektronikus könyvek, folyóiratok, folyóiratcikkek. Adott esetben az is nehezen állapítható meg, hogy időszaki kiadványról van-e szó, és egyéb leírási/hivatkozási adataik felderítése is nagy nehézségekbe ütközik.

A következőkben megkísérlünk közelítő tipológiát adni róluk.

Tudományos, ismeretterjesztő, politikai és kulturális tartalomszolgáltatások HTML-dokumentumai

Tudományos jellegű HTML-dokumentumok
Ismeretterjesztő HTML-dokumentumok
Politikai célzatú HTML-dokumentumok
Kulturális és vallási célzatú HTML-dokumentumok
Szórakoztató célú HTML-dokumentumok (webkamerák, webkávézók, csevegők, társskereső oldalak, játékok, viccek, horoszkópok, szexuális tartalmú HTML-oldalak) stb.

Hírszolgáltatások HTML-dokumentumai

Politikai, gazdasági/tőzsdei és sporthírek
Aktualitások, időjárás
Műsorok, rendezvények programjai
Személykeresés, rendőrségi és egyéb felhívások
Eseménynaptárak stb.

Referenzszolgáltatások HTML-dokumentumai

Adat-, cím-, név-, helytárak
Szótárak, fordítószolgáltatások
Fehér és sárga (betűrendes és szakmai) telefonkönyvek, drótpostacímek
Könyvkereskedelmi és kiadói szolgáltatások
Térkép-, kép-, fénykép-, mozgókép- és hangtárak stb.

Kereskedelmi szolgáltatások HTML-dokumentumai

Professzionális tartalomszolgáltatások
Tőzsdei és bankszolgáltatások
Internetüzletek, áruházak, „HTML-prospektusok”, ajánlatok
Hirdetések, állásajánlók, jegyirodák, utazási irodák stb.
Keresőszolgáltatások

Indexelő szolgáltatások

Internetkatalógusok

Könyvtári–dokumentációs online szolgáltatások webfelületei, virtuális könyvtárak

Testületek HTML-dokumentumai

Személyek HTML-dokumentumai

A testületi (olykor a személyi) honlapok „mögött” gyakran vegyes tartalomszolgáltatások HTML-dokumentumai is meghúzódnak, sőt, ha portállapjuk van, egyben professzionális tartalomszolgáltatók is. Jóformán minden felsorolt szolgáltatáson belül elérhető az adott testületről tájékoztató honlap.

Mindezekre a HTML-dokumentumokra általában jellemző, hogy

- többnyire hiányosak, sokszor rendkívül hiányosak a formai (bibliográfiai) adataik;
- nem időszakiak, és nem is részdokumentumai időszaki dokumentumoknak (vagy időszakiségük, megjelenési gyakoriságuk megállapíthatatlan);
- ha részdokumentumok, nem mindig könnyű behatárolni, melyik a gazdadokumentum, olykor meg nincs különösebb jelentőségük a gazdadokumentumoknak, amelyen keresztül hozzáférhető.

Hivatkozási problémák típusai használati dokumentumok esetén

Az előző fejezet alapján belátható, hogy a használati dokumentumok esetén számos fontos leírási adat léte bizonytalan. A bizonytalanságok főleg az alábbi adatelemekre vonatkoznak: szerzőség, cím, megjelenési hely, kiadó, megjelenési dátum (esetükben az eredeti dokumentumból sokszor nem állapíthatók meg), továbbá nehezen dönthető el, hogy részdokumentumnak vagy önálló dokumentumnak tekintjük-e az idézett egyiséget.

Néhány gyakorlati tanács:

- Ha a szerző nem állapítható meg, a cím az első adatelem.
- Ha végül nem állapítható meg egyértelműen a dokumentum címe, a szöveg első öt szavát adjuk meg címként. A hivatkozási szabvány nem foglalkozik vele, de az ISBD (ER) szabályozza azt a nagyon gyakori esetet, hogy
 - a főcím állhat csupán a mű típusát vagy annak szellemi, művészi tartalmát, megjelenési

- gyakoriságát jelző fogalmakból, azaz lehet generikus cím (például „Statisztikai adatok”);
- ha a dokumentumnak nincs más címe, mint a szerző neve, a leírásban ezt kell megadni (például „Szabó János”, „University Medical School of Debrecen”);
 - ha nincs más címe, mint betűszó, mozaikszó vagy rövidítés, természetesen ezt kell megadni (például „OMIKK”).
- Ha az egyébként kötelező megjelenési hely, kiadó, megjelenési dátum nem állapítható meg, távoli hozzáférésű dokumentumok esetén hiányát sem kell jelölni, mert az ugyancsak kötelezően megadandó elérési utat (hálózati helyet) amúgy is kötelező megadni.
- Ha nehezen dönthető el, hogy a honlaphoz viszonyítva önálló vagy részdokumentumként hivatkozzunk-e a dokumentumra, a következőkből indulhatunk ki: ha a honlap tartalma összhangban van azzal a honlapról elérhető (a honlap „részeként” keletkezett)¹⁰ dokumentummal, amelyre hivatkozni akarunk, akkor a honlapot nem tekintjük gazdadokumentumnak. Összefoglalóan megállapítható, hogy a távoli hozzáférésű, tartalomszolgáltatási célból készült HTML-dokumentumok esetén vagy nagyon egyszerűen érdemes csak leírni a dokumentumot, vagy elég sok veszéllyel és hozzáértéssel lehet csak megállapítani a valójában fontos adatokat (hiszen nagyon is fontos lehet, hogy például ki a kiadója valamelyik tartalomszolgáltatásnak, keresőszolgáltatásnak). Ezek hiányában viszont a közlemény olvasóját félretájékoztatjuk arról, hogy pl. az idézett dokumentum komolyabb mű, vagy csak egy kereskedelmi célú szolgáltatás vevőcsalagotó terméke. A legrosszabb megoldás az lenne, ha csak az URL azonosítót adnánk meg.

Néhány leírási példa

Például: A web keresőszolgáltatásairól rendszeres elemzéseket készítő és közlétező Greg R. Notess egyik statisztikája azt tartalmazza, hogy az egyes szolgáltatásokban kereséskor hány százalékot alkotnak a már nem élő találatok. Ez a részdokumentum a „Search engine showdown” című átfogó elemzéshez tartozik, annak mintegy egyik fejezete, tehát nem önálló. Kiadó nem állapítható meg, illetve maga a szerző, de ezt kiadóként nem érdemes föltüntetni. A copyright évszáma (1999) szerepelt a weboldalon.

Notess, Greg R.: Search engine showdown. The user's guide to the web searching [online]. 1999. [2000.07.01.] Search engine statistics. Dead links report.
<<http://www.notess.com/search/stats/dead.shtml>>

Az egész elemzés Notess honlapjáról érhető el, vagyis az átfogó elemzés a személyi honlaphoz

képest önálló részdokumentum. Most erre hivatkozzunk:

Notess, Greg R.: Search engine showdown. The user's guide to the web searching. In: Notess, Greg: A Greg Notess web site [online]. 1999. [2000.07.01.] <<http://www.notess.com/search>>

Például: A szerző tanulmánya egyben személyes honlapjának része, azon belül a Martijn Koster's projects része.

Koster, Martijn: The web robots pages [online]. In: Martijn Koster. (1999.06.) [2000.07.01.] A Martijn Koster's projects része. <<http://info.webcrawler.com/mak/projects/robots/robots.html>>

Például: A Mount Everest történetéről szóló oldal olyan szolgáltatás része, amely átfogóan tájékoztat a világ legmagasabb hegyéről. Nem önálló dokumentumnak tekinthető részdokumentumról van szó. Semmiféle szerzőség sem található a dokumentumban. A gazdadokumentumról nem állapítható meg sem a kiadója, sem az, hogy hol készítették a dokumentumot, ezért célszerűbb fel sem tüntetni a megjelenés adatait.

Mt Everest history and records. In: Welcome to mnteverest.net [online]. (1999.06.) [2000.07.01.] <<http://www.mnteverest.net/history.html>>

Például: Az OMIKK virtuális könyvtára az OMIKK honlapjának része. Elvileg tekinthető egyedi dokumentumnak is, de mert az OMIKK is tájékoztató és könyvtári intézmény, virtuális könyvtárát célszerűbb a honlap önálló részdokumentumának tekinteni. A két szerkesztő, Válas György és Horváth Péter neve másodlagos szerzőségként feltüntethető, ha egyedi dokumentumnak tekintenénk az OMIKK virtuális könyvtárát. Megjegyzést azonban készítünk róluk. Csak a copyright évszáma volt megállapítható.

Az OMIKK virtuális könyvtára. In: OMIKK [online]. Budapest : OMIKK, 1999. (1999.08.16.) [2000.07.01.] Szerk. Válas Gy., Horváth P.
<<http://www.omikk.hu/omikk/virkonyv/virtlib.htm>>

Például: Az Infoseek cég által fenntartott fordítószolgáltatás a Systran programon alapszik. Az erre utaló szövegrészt alcímként fogtuk föl. Megjegyzésként feltüntettük, hogy az Infoseek indexelő szolgáltatás honlapjáról is elérhető.

Go translator. Systran translator software [online]. Infoseek Corp., 1999. [2000.07.01.] Az Infoseek honlapjáról is elérhető. <<http://translator.go.com>>

Például: A Hungary Network által működtetett gyűjtőszolgáltatás a cég honlapjából érhető el, ennek a HTML-dokumentumnak a része, a címe „Internetkeresés”. A gazdadokumentum címe egyben a cég neve. A gyűjtőszolgáltatás a honlapról meghatározott úton („Tartalomszolgáltatás”) érhető el, amelyet szintén feltüntettünk. Mivel a gyűjtőszolgáltatás teljesen más valami, mint a vállalati honlap, önálló dokumentumnak tekinthetjük.

Internet keresés. In: Hungary Network [online]. Budapest : Hungary Network Kft., 1999. (1999.09.10.) [2000.07.01.] Tartalomszolgáltatás. <<http://www.net.hu/search>>

Például: A Yahoo! internetkatalógus egyik oszta-lyája, amelyből a „keresőgépekre”¹¹ vonatkozó HTML-rekordok érhetőek el, a Yahoo! nem önálló részdokumentumként adható meg. Sem a megjelenési hely, sem a frissítés dátuma nem állapítható meg.

Search engines. In: Yahoo! [online]. Yahoo! Inc. [2000.07.01.] A gazdadokumentumon belüli hely az URL-ben. <[http://dir.yahoo.com/Computers_and_Internet/World_Wide_Web/Searching_the_Web/Search_Engines/](http://dir.yahoo.com/Computers_and_Internet/Internet/World_Wide_Web/Searching_the_Web/Search_Engines/)>

Például: A „keresőgépekről” tájékoztató HTML-oldalak az Infobasic cég honlapjáról érhetőek el. Sem a megjelenési hely, sem a frissítés dátuma nem állapítható meg.

Search engine information. In: Infobasic updata [online]. Infobasic Inc., 1997–1999. [2000.07.01.] <<http://www.infobasic.com/searchengine.HTML>>

Például: A MÁV menetrendjének honlapjáról semmiféle frissítési dátum nem állapítható meg, csak az utolsó hozzáférés időpontja adható meg.

ELVIRA. Az intelligens vasúti menetrend [online]. Budapest : MÁV Informatika Kft. [2000.07.01.] <<http://elvira.mavinformatika.hu/index.htm>>

Például: A Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Részvénytársaság honlapjáról érhető el az evezősöket érdeklő dunai vízállásjelentés, amely viszont nem önálló részdokumentuma az Országos Vízjelző Szolgáltatnak. Sem megújítási/frissítési dátum, sem megjelenési hely nem található, de a megjelenési helyet adott esetben célszerű megadni, nem elegendő az URL-re hagyatkozni.

Az Országos Vízjelző Szolgálat jelenti. Dunai vízállások, napi adatok. In: Országos Vízjelző Szolgálat: Hydroinfo [online]. Budapest : VITUKI [2000.07.01.] <<http://www.datanet.hu/hydroinfo/vituki/vizallas.htm>>

Például: A Zöldpont Szerkesztőség a téli szezonban a magyar hójelentéseken kívül hozzáférhetővé teszi majdnem az összes külföldi hójelentő szolgálat adatait (az egyes szolgálatok külön-külön csatolókon is elérhetőek). Téli időben évenként változó, de a „hójelentés” szót mindig tartalmazó címe van, időnyen kívül csak a „Búcsúzik a Zöldpont hószolgálat...” című HTML-oldal látható a fontosabb állandó információkkal. Állandó cím hiányában célszerű a „Hójelentés” egységesített címet adni. Egyedi dokumentumnak tekintjük, azaz nem a Zöldpont szolgáltatás részének. A megjelenési helyet célszerű megadni, mivel sok külföldi hójelentő szolgálat létezik.

Hójelentés [online]. Budapest : Zöldpont Szerk. [2000.07.01.] <<http://www.zoldpont.hu/hojel.htm>>

Például: A svájci Redia cég által fenntartott internet-telefonkönyvben az európai országok és

Ausztrália telefon-előfizetői kereshetők. A telefonkönyvnek a honlapon is az URL a címe.

WWW.Telefonbuch.ch [online]. Zürich : Redia, 1996–. [2000.07.01.] A németországi változata www.telefonbuch.de címen érhető el. <<http://www.telefonbuch.ch/>>

Megjegyzés: hozzáférési kényszer

Elsősorban a kereskedelmi célú HTML-dokumentumok esetén fordul elő, hogy a cég által beváltatott szolgáltatott, közérdeklődésre számot tartó dokumentumok (például szótárak, adatbázisok, tanulmányok) közvetlenül annak ellenére nem érhetőek el, hogy a honlapon mélyebben tagolt URL „azonosítja” őket. Ha a szóban forgó részdokumentum pontos azonosítóját adjuk meg, mindig csak a cég honlapja jelenik meg, és belőle kiindulva, sokszor 3-4 vagy ennél is több csatoló-ugrással („linkeléssel”) végig kell járni a teljes utat a részdokumentumig. E cégek ugyanis úgy programozták be HTML-dokumentumaikat, hogy a felhasználó a teljes reklámfelületen kénytelen legyen végighaladni, ha a cég valamelyik közhasznú vagy tudományosan értékes tartalomszolgáltatását akarja elérni.

Irodalom

- [1] Dissertationen der Humboldt-Universität zu Berlin. Links zum Thema Zitieren von Internetquellen [online]. [2000.07.01.] Projektgruppe Digitale Dissertation. <<http://dochoost.rz.hu-berlin.de/epdiss/zitieren.HTML>>
- [2] Excerpts from International Standard ISO 690-2. Information and documentation. Bibliographic references. Part 2: Electronic documents or parts thereof [online]. ISO/TC 46/SC 9 (1999.02.10.) [2000.07.01.] <<http://www.nlc-bnc.ca/iso/tc46sc9/standard/690-2e.htm>>
- [3] ISBD(ER). International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources. Revised from the ISBD(CF), international standard bibliographic description for computer files. Recommended by the ISBD(CF) Review Group [online] München : K. G. Saur, 1997. [2000.07.01.] As Vol. 17 in the UBCIM Publications, New Series <<http://ifla.inist.fr/VII/s13/pubs/isbd.htm>>
- [4] ISO/DIS 690-2. Information and documentation. Bibliographic references. Electronic documents or parts thereof. ISO, 1995. 25 p.
- [5] KSH Könyvtári szabályzat. Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok. (Előkészületben.)
- [6] Library & information science : Citation guides for electronic documents. IFLANET electronic collections [online]. [2000.07.01.] <<http://www.ifla.org/training/citation/citing.htm>>
- [7] MSZ ISO 690. Bibliográfiai hivatkozások. Budapest : MSZH, 1990. 22 p. Hatálybalépés időpontja: 1991. júl. 1.

- [8] PÁLFY Éva: Hogyan hivatkozunk elektronikus forrásokra? = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 46. köt. 8. sz. 1999. p. 322–327. [2000.07.01.] <<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/forras/hogyanhi>>
- [9] SIPOS Márta: USMARC – UseMARCON – HUNMARC. A bibliográfiai rekordok adatcseré formátuma és a konverzió. = Könyvtári Figyelő, 7. (43.) köt. 1. sz. 1997. p. 73–80.
- [10] SIPOS Márta: Könyvtári csereszabotosság. A HUNMARC formátuma. = Új Alaplap, 15. köt. 7. sz. 1997. p. 38–40.
- [11] UNGVÁRY Rudolf: Dokumentációs és könyvtári szervezeti rendszerek elemzése. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 46. köt. 9–10. sz. 1999. p. 355–376.
- [12] UNGVÁRY Rudolf: A tartalom szerinti információkeresés az interneten. I. Indexelő szolgáltatások. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 47. köt. 1. sz. 2000. p. 3–19.
- [13] UNGVÁRY Rudolf: A tartalom szerinti információkeresés az interneten. II. Internetkatalógusok. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 47. köt. 2. sz. 2000. p. 55–67.
- ⁴ Ha hivatkozási szempontból van szó az elektronikus dokumentumokról, az „elektronikus forrás” kifejezést („electronic resource”) használjuk (lásd még [13]).
- ⁵ Az MSZ ISO 690 és az ISO 690-2 szabványokban a gazdadokumentum kifejezést, az MSZ 3424-12 „Bibliográfiai leírás. Időszaki kiadványokban megjelent részdokumentumok”-ban viszont a forrásdokumentum kifejezést használják.
- ⁶ Az elektronikus dokumentumok bibliográfiai leírásáról készülő könyvtári szabályzat [5] szerint a „frissítés” „elektronikus dokumentumok karbantartása, illetve bővítése új adatokkal.” A „felújítás” nem szabványos kifejezés.
- ⁷ Tanulmányunkban csak a HTML-dokumentumokkal foglalkozunk, ezért a szabvány szerint online dokumentumok esetén kötelező hozzáférési mód- és helyként mindig az URL-t adjuk meg.
- ⁸ Angolul link. Nevezik még ugrópontnak is.
- ⁹ Itt és a továbbiakban mindig a „HTML-oldal”, „weboldal” kifejezéseket használjuk a szinonim „HTML-lap”, „weblap” kifejezések helyett (lásd még [13]).
- ¹⁰ A honlap fogalmát nem használják egyértelműen. Egyes felfogások szerint a hipertext dokumentum kezdőoldala, más felfogás szerint afféle tartalmi egység, melybe mindazok a weboldalak beletartoznak, amelyek tartalmilag a honlap tartalmával összefüggnek, vagy amelyeket a honlap szerzője „saját honlapjának” részeként iktatott be. A honlap tartalmi egységként való felfogása alapján többnyire nem határozható meg egyértelműen, hogy adott dokumentum esetében hol ér véget a honlap, és hol kezdődnek a nem tartalmi, hanem egyéb, többnyire pragmatikus, kereskedelmi vagy dokumentatív célból csatolt többi weboldalak. Az elektronikus dokumentumok bibliográfiai leírásáról készülő könyvtári szabályzat [5] készítői az egyértelműbb formális meghatározást tették magukévá: „World Wide Webben hozzáférhető hipertext dokumentum nyitó- vagy fő képernyője, kezdő oldala. A nyitólap általában weblapok sorát kínálja fel – mutatók (linkek, ugrópontok) formájában –, melyek különböző rendszerekről, szolgáltatásokról, termékekről stb. nyújtanak információt, és szavakra, URL-ekre való rámutatással (rákattintással) lehetővé teszik más elektronikus dokumentumok elérését.” Tanulmányunkban a formális megközelítéshez igyekszünk tartani magunkat. Az angol „link” magyar megfelelőjeként a „csatoló” kifejezést használjuk.
- ¹¹ A „keresőgép” (akárcsak a „keresőmotor”) kifejezés metafora, valójában a web keresőszolgáltatásainak keresőprogram-rendszeréről van szó (lásd még [11]).

Jegyzetek

- ¹ Az elektronikus és a digitális/digitalizált dokumentum kifejezések szinonimák. Nincs olyan digitális/digitalizált dokumentum, amely ne lenne elektronikus, és minden elektronikus dokumentum vagy eleve digitális dokumentumként készült, vagy az eredetileg hagyományos hordozón rögzített változatot digitalizálták. Az ISO 690-2 szabvány nem tesz különbséget a digitális és a digitalizált dokumentum között. Az elektronikus, digitális/digitalizált és virtuális dokumentumokra vonatkozóan lásd [12] és [13].
- ² Itt és a továbbiakban mindig HTML-dokumentumról (és nem HTML-szövegről) vagy HTML-állományról beszélünk, mert nem kezelési, hanem könyvtári-dokumentációs szempontból tárgyaljuk ezeket az entitásokat. (A terminológia kérdését lásd még [11].)
- ³ A szakirodalomban előfordul a digitális objektum kifejezés is. Semmi sem indokolja azonban, hogy a digitális és digitalizált források esetében csak azért hagyjunk föl a dokumentumként való megnevezésükkel, mert a hagyományostól gyökeresen eltérő a hordozójuk és a kezelésük. Könyvtári nézőpontból a könyv, a folyóiratcikk, a CD-ROM vagy a HTML-állomány dokumentum, ahogy számítástechnikai nézőpontból elvileg mindezek állományok (fájlok).

Beérkezett: 2000. VII. 4-én.